

De onverschrokken Berdichever

Een essay over de spirituele zecher van
rebbe Levi Jitschak van Berdichev z''l

Edwin Giltay

Aangeboden aan het Beet Din voor het Gioertraject

Den Haag / Ha'ag al Nahar Vlit, Holland

12 Augustus 2025 / 18 Av 5785

Inhoud

Brief aan het Beet Din	<u>3</u>
1. Verdediger van Israël	<u>5</u>
2. Gotspe Klapei Sjemaja	<u>9</u>
<i>Kavana</i>	<u>13</u>
<i>Rachamiem</i>	<u>14</u>
<i>Simcha</i>	<u>16</u>
3. Tikkoen Sjamajim	<u>17</u>
<i>Zecher</i>	<u>18</u>
Conclusie	<u>21</u>
Joodse woordenlijst	<u>22</u>
Bibliografie	<u>26</u>

Brief aan het Beet Din

Geachte rabbijnen van het Beet Din,

Samen met mijn portfolio over mijn Joodse ontwikkeling leg ik uw eerbiedwaardige rechbank een essay voor, geworteld in de universele strijd voor gerechtigheid. Met dit werk hoop ik aansluiting te vinden bij het heilige gebod om mij te verdiepen in de woorden van de Thora, geïnspireerd door de nalatenschap van de achttiende-eeuwse Rebbe Levi Jitschak van Berdichev z”l. Dit essay, dat verschilt van mijn journalistieke werk, is een spirituele reflectie geïnspireerd door het chassidische gedachtegoed, ingediend als onderdeel van mijn *gioer*-reis.

Mijn levenspad werd gevormd door mijn rol als getuige van een Nederlandse doofpotaf faire rond de genocide in Srebrenica, zoals beschreven in mijn boek *De doofpotgeneraal* (Giltay, 2014) en bevestigd door een arrest (ECLI:NL:GHDHA:2016:870). Jaren van strijd en juridische procedures brachten me dichter bij rebbe Levi Jitschak, die, net als ik, zich inzette tegen onrecht en successen boekte. Zijn *gotspe*, *gevoera* en *kedoesja* inspireren me ten diepste.

De inzet voor *tsedek* vindt zijn oorsprong in de Joodse traditie. In *parasja Waëra* (Beresjijt 18:19) ontvangt Avraham van *Hasjem* de opdracht om zijn nakomelingen te onderwijzen in “**תְּשַׁפֵּךְ מִמֶּה כִּי קָרְבָּה צְדָקָה שׂוֹת צְדָקָה שׂוֹת לְלָבָן**”, het doen van *tsedaka* en *misjpat*. Begreep Avraham, onze patriarch, hoe ver deze opdracht reikte? Zeker, in Beresjijt 18:22-33 ging hij zelfs in discussie met *Hasjem* over de vernietiging van Sodom. Avrahams erfenis van morele moed en

nastreving van gerechtigheid werd voortgezet door talloze nazaten, die door de millennia heen onrechtvaardigheid bestreden. Onder hen bevond zich de *tsadiek* Levi Jitschak van Berdichev, die net als Avraham niet naliet om *Hasjem* aan te spreken (Hammer, 2019).

Dit essay verkent Levi Jitschaks leven en spirituele erfenis door middel van drie thematische hoofdstukken. In “Verdediger van Israël” verhaal ik over zijn moedige leiderschap van zijn *kehille*. “Gotspe Klapei Sjemaja” duikt in zijn onverschrokken *tefilot* en spirituele houding jegens *Hasjem*, terwijl in “Tikkoen Sjamajim” zijn mystieke inzet voor harmonie tussen hemel en aarde wordt belicht. Ten slotte verbindt mijn afsluitende reflectie Levi Jitschaks voorbeeld met de oproep tot gerechtigheid en spirituele moed.

Dit essay weerspiegelt mijn diepe betrokkenheid bij deze waarden. Met het oog op de consistentie gebruik ik de transliteraties “Jitschak” en “Berdichev”, hoewel citaten spellingvariaties kunnen gebruiken. Een verklarende woordenlijst en bibliografie aan het einde geven meer details over termen en referenties.

Met respect en dankbaarheid voor de gelegenheid om dit werk te presenteren aan uw geacht hof,

Den Haag / Ha'ag al Nahar Vlit, Holland,

12 Augustus 2025 / 18 Av 5785,

Edwin Giltay

1. Verdediger van Israël

Levi Jitschak ben Meir van Berdichev (1740–1809), bekend als de Heilige Berdichever, was een vooraanstaande chassidische leider in een tijd waarin deze mystieke beweging het jodendom in Oost-Europa vernieuwde. Als volgeling van de Maggid van Mezritch z”l groeide hij uit tot een invloedrijke figuur in de chassidische beweging, zowel als spiritueel leider als *av beet din*. Hij diende als rebbe in verschillende *sjetels* in Polen en Rusland—Ryczywół, Żelechów, Pinsk en uiteindelijk Berdichev (Gorobchuk, 2009).

Vanwege zijn centrale rol in de verspreiding en verdediging van het chassidisme werd Levi Jitschak het doelwit van felle kritiek van de *mitnagdiem*, die zijn mystieke benadering van het Jodendom afkeurden. Dit leidde tot zijn gedwongen vertrek uit Żelechów en later uit Pinsk (Gorobchuk, 2009). Hierop vestigde hij zich in Berdichev. Hoewel het chassidisme daar steun genoot, lag hij er toch ook onder vuur:

Eind achttiende eeuw was deze *sjetel* in het Russische Keizerrijk het privébezit van de Poolse prins Maciej Radziwiłł, die zijn bewoners steeds hogere belastingen oplegde. Zelfs de *tsedaka*, bestemd voor armen en wezen, werd onrechtmatig afgенomen uit de

Kaart Oost-Europa

collectebussen in de *sjoels*. Ook dreigde de prins om Levi Jitschak gevangen te nemen als hij geen hoge belasting van 500 zloty betaalde op zijn rabbijnse positie (Green, 2022).

Prins Radziwiłł had niet voorzien dat de gemeente eensgezind achter hun geliefde rebbe zou staan. Zodoende ontvouwde zich een ongekende juridische strijd. Hoewel Levi Jitschak onder zeer zware druk stond, gaven hij en de *kahal* de strijd voor *tsedek* niet op (Green, 2022). Uiteindelijk escaleerde dit tot hoorzittingen van de Senaatscommissie in Sint-Petersburg, zoals is na te lezen in oude Russische staatsarchieven (Petrovsky-Shtern, 2004).

“Op de lange duur leken de Russische autoriteiten partij te kiezen voor de stadsbewoners” in Berdichev, schrijft de Amerikaanse rabbijn Arthur Green in zijn boek *Defender of the Faithful* (2022, p. 37). Hij vervolgt: “Dit lijkt een lange periode van relatieve vrede en succes voor Levi Jitschak te hebben ingeluid, waarin de welvaart van de stad groeide.” De rebbe, die de *Sanegor sjel Jisraël*, ofwel “Verdediger van Israël”, werd genoemd, mocht aanblijven in Berdichev. Onder zijn leiding groeide de *sjtetl* uit tot een van de belangrijkste commerciële centra van het Russische Rijk en werd later de grootste in het Vestingsgebied, waar Joden mochten verblijven (Rosenthal & Dubnow, 1902).

Levi Jitschak verwierf niet alleen faam vanwege zijn verdediging van de Joodse metropool voor werelds gezag, maar ook door zijn spirituele leiderschap. Gedreven door *ahavat Jisraël*, beschermdé hij Joden tegen een streng oordeel van *Hasjem*: “Levi Jitschak stond bekend om zijn nederigheid en bemiddelde bij G-d om genade te vragen, zelfs voor de meest onwetende Jood” (Kaplan, 2019, p. 6). Zo plaatste hij *rachamiem* boven *din* in al zijn inspanningen jegens zijn gemeenteleden, aldus de Nederlandse auteur Sjef Laenen

(1998). “Net als Hillel was hij een briljante wijze die begreep dat de wereld in zijn generatie behoefte had aan een Torah van chesed”, schrijft de Amerikaanse professor Zalman Schachter-Shalomi z”l zijn lof in zijn boek *Essential Teachings* (2020, p. 87).

Als rabbijn en *rosj jesjiva* beïnvloedde Levi Jitschak een hele generatie nieuwe leiders die in Berdichev studeerden (Green, 2022). Zelfs de *mitnagdiem* gaven uiteindelijk toe dat hij een vooraanstaand *Torah*-geleerde was, hoewel ze zijn gebrek aan kennis van de *ka-balla* bekritiseerden (Levi Isaac ben Meir of Berdichev, n.d.).

Kort na het overlijden van Levi Jitschak werden zijn baanbrekende commentaren gebundeld in *Kedoesjat Levi*, dat tegenwoordig in het Hebreeuws en Engels gratis is te lezen op Sefaria (Levi Jitschak of Berditchev, n.d.). Met zijn chassidische opus en levenswerk wist de Heilige Berdichever velen te inspireren, waaronder zijn nazaat rabbijn Abraham Joshua Heschel z”l (Kaplan, 2009). Ook hedendaagse rabbijnen, zoals de Amerikaan Shmuel Simenowitz (2009) putten uit Levi Jitschaks werk om mededogen en en mensen met een “goed oog” te bekijken.

Levi Jitschak omarmde zijn rol als plei-bezorger voor zijn volk “voor het hemelse

Levi Jitschaks *Kedoesjat Levi*

gerechtshof” (Levi Yitzchok of Berditchev, n.d.). De Lubavitcher Rebbe, Rabbi Menachem Mendel Schneerson z”l, had een soortgelijke mening. Op *Rosj Hasjana* in 1982 noemde hij de Heilige Berdichever “iemand die de [hemelse] weegschaal laat doorslaan ten gunste van iedere Jood” (Lewis, 2009).

2. Gotspe Klapei Sjemaja

In zijn boek *Loving and Beloved: Tales of Rabbi Levi Yitzhak of Berdichev* beschrijft de Israëlsche rabbijn Simcha Raz hoe zijn achttiende-eeuwse voorganger *Hasjem* benaderde met oprechte durf. Tijdens een *Kol Nidrei*-dienst richtte Levi Jitschak zich ten bate van zijn gemeenschap tot de hemel en sprak hij:

Adon Olam, U ziet dat ik oud en zwak word, en ik heb in mijn hand een grote machzor met vele pagina's met gebeden. Ik verzamel al mijn krachten en reciteer alle gebeden in deze hele machzor, en vraag om Uw vergeving. En U, Adon Olam, bent een machtige kampioen. U hoeft slechts één zin te reciteren: 'Ik vergeef.' (Raz, 2016, hoofdstuk "Yom Kippur")

De gebeden van de Heilige Berdichever weerspiegelden zijn diepgaande *bein adam ladam*, zoals blijkt uit zijn directe oproepen tot *Hasjem*. Ook sprak hij Hem eens in gebed als volgt aan:

Adon Olam! U bent met ons verloofd omdat wij U dierbaar zijn ... Daarmee zijn we een financiële relatie aangegaan. Daarom vraag ik U: houd Uw woord en schrap de schuld, zoals U beloofde op het moment van de verloving, want in onze bijzondere situatie hebben we een grote bruidsschat nodig. (Raz, 2016, hoofdstuk "The Jewish People")

Veel Joden leefden destijds in bittere armoede, die tot vroegtijdige dood kon leiden. Levi Jitschaks onconventionele oproep aan de Heer der Wereld om de sociaaleconomische situatie van zijn gemeenschap te verbeteren, dient in die context te worden bezien. Gezien de wisselwerking tussen hemel en aarde, verruimt hij naar mijn mening met zijn oproep op markante wijze het concept *tikkoen olam*. Traditioneel gezien richt deze ethiek zich immers meer op menselijke daden om de wereld te verbeteren.

De vrijpostige manier waarmee Levi Jitschak in gebed *Hasjem* herinnert aan Zijn verantwoordelijkheden, wordt *gotspe klapei sjemaja* genoemd. Letterlijk betekent dit: “vrijmoedigheid tegenover de hemel.” Deze term beschrijft de durf om *Hasjem* uit te dagen in naam van gerechtigheid en barmhartigheid.

Dit concept is geworteld in de Joodse traditie. Een bekend voorbeeld ervan is te vinden in het *Talmoedtraktaat Bava Metzia* (Steinsaltz, n.d., 59b), waarin een vergelijkbare vorm van brutaliteit wordt beschreven in een discussie over de rituele zuiverheid van een oven. Deze loopt zo hoog op dat rabbi Eliezer een hemelse stem oproept, die luid en duidelijk zegt: “Waarom verschilt u van mening met rabbi Eliezer, aangezien de *halacha* in overeenstemming is met zijn opvatting op elke plaats waar hij een opvatting uit spreekt?” Toch geeft rabbi Jehosoea zich niet gewonnen. Hij wijst *Hasjem* terecht—die had zich er niet mee te bemoeien—waarna rabbi Eliezers standpunt door de wijzen collectief werd verworpen.

Jaren later beschrijft de *navi* Elijahoe aan rabbi Natan hoe *Hasjem* reageerde op deze afstraffing: “De Heilige, Gezegend zij Hij, glimlachte en zei: Mijn kinderen hebben over Mij getriomfeerd. Mijn kinderen hebben over Mij getriomfeerd” (Steinsaltz, n.d., 59b).

Hieruit leid ik af dat *Hasjem* waardeert dat Avrahams nazaten de opdracht zelf na te denken over rechtvaardigheid ter harte nemen. De *Midrasjische* traditie om de *Torah* te interpreteren in alle tijden, wordt door Hem *kivjachol* gevierd.

Net als in dit *Talmoedverhaal* toont Rabbi Levi Jitschak een soortgelijke durf in zijn gebeden. De Amerikaanse rabbijn Harold M. Schulweis z”l legt uit in zijn bekroonde boek *Conscience: The Duty to Obey and the Duty to Disobey*:

In het conventionele denken grenst ‘terugpraten tegen G-d’ aan ketterij. Maar een belangrijk genre van religieuze, morele en spirituele vermetelheid tegenover de goddelijke autoriteit—*gotspe klapei sjemaja*—vindt een ereplaats in het Joodse religieuze denken. ... [Het] confrontereert autoriteit met ontzag en respect. Het doet een beroep op een autoriteit binnen de autoriteit, op het geweten dat gedeeld wordt door goddelijke gelovigen en de Opperbevelhebber, en op de goddelijkheid in G-d. (Schulweis, 2016, hoofdstuk “Conscience Confronts G-d”).

Hoewel het menselijk gezien onbetamelijk kan lijken de Almachtige vrijmoedig aan te spreken, dient hier niet te worden vergeten dat Hij geen mens is. Levi Jitschaks benadering getuigt van het besef dat de relatie tussen G-d en Zijn volk uniek is, en dat—zoals Avraham al begreep—het opkomen voor rechtvaardigheid grenzeloos behoort te zijn. Levi Jitschak koos als geestelijk leider van Berdichev bovendien niet uit zelfzucht voor een confronterende stijl: vanuit onwankelbare *emuna* bepleitte hij enkel de dringende noden van zijn *kehille*.

Schulweis (2016) betreurt dat maar weinig Joden onderricht krijgen in het begrip *gotspe klapei sjemaja*:

Het genre van spirituele gotspe in de rabbijnse traditie houdt een diepe Joodse overtuiging in van de morele kracht en vroomheid van het geweten. Helaas wordt de waardering voor heroïsche vroomheid zelden overgedragen op de hedendaagse Joodse student of synagogeganger. (Schulweis, 2016, hoofdstuk “Conscience Confronts G-d”).

Levi Jitschak daarentegen bad met *gotspe* als geen ander. In zijn dienst aan *Hasjem* was zijn motto “Wees moedig!”, schrijft Schachter-Shalomi in zijn boek *A Merciful G-d* (2009, hoofdstuk “Spiritual Audacity”). Ik bewonder zijn houding, die getuigt van zijn authentieke partnerschap met *Hashem* en zijn verantwoordelijkheidsgevoel binnen de schepping. Het is mij duidelijk dat zijn *gotspe klapei shmaya* was gebaseerd op bitachon, het vertrouwen dat Hashem zijn kehilla zou horen en zegenen.

Niet minder belangrijk: Levi Jitschaks pleidooien lijken vrucht te hebben gedragen. Ondanks onderdrukking door prins Radziwiłł floreerde de Joodse handelsstad onder zijn geestelijk leiderschap. Dit suggereert dat hij met zijn *gotspe klapei sjemaja* inderdaad het goddelijke in *Elohei Jisraël* wist aan te spreken, en dat dit de juiste toon was om Hem te bewegen zijn gemeenschap te zegenen. Voor mij bevestigt dit het belang van de praktijk om voor hogere belangen *Hasjem* aan te spreken.

Kavana

Levi Jitschaks spirituele vrijmoedigheid maakt dat ik meer wil begrijpen van zijn *kavana*. Hoe reikte hij spiritueel? Wat was de innerlijke toewijding van deze machtige *tsadiek*? Schachter-Shalomi beschrijft:

Eerst behandelt hij de voorbereidingen voor het gebed, waarin men zijn hele wezen investeert—waarbij men zowel een onzagwekkend gevoel van het *mysterium fascinans* ('betoverend mysterie') als het *mysterium tremendum* ('ontzagwekkend mysterie') aanspreekt—en elke vezel van zijn wezen laat trillen van het verlangen om G-d te behagen. ... Want door dit soort vurigheid en energie in het gebed kunnen we een verbinding tot stand brengen tussen het goddelijke en het menselijke. Hierdoor kunnen we een reactie van G-d boven stimuleren, die op zijn beurt ons hier beneden raakt. (Schachter-Shalomi, 2009, hoofdstuk "Whole-Hearted Prayer")

De Oekraïense historicus Anatoliy Gorobchuk (2009) wijst op de Berdichevers onstuimigheid: "Rabbi Levi Jitschak bad extreem emotioneel, met luide kreten en snikken—zijn kreten, die uit het diepst van zijn ziel kwamen, rezen tot in de hemel."

Ondanks deze spirituele onbesuisdheid noemt Schachter-Shalomi (2009, hoofdstuk "Spiritual Audacity") de Heilige Berdichever "de nederigste van alle mensen". Deze combinatie van spirituele stoutmoedigheid en intermenseleke bescheidenheid vormt de kern van zijn karakter.

Raz benadrukt daarbij Levi Jitschaks onwankelbare toewijding aan het Joodse volk. Hij had zo veel voor hen over dat hij zelfs zweer na zijn dood voor hen te blijven pleiten:

Ik zal niet luisteren naar de stem van de hemelse engelen, en ik zal Gan Eden niet binnengaan. Ik zal voor de Schepper staan en Zijn Troon der Glorie doen schudden. Ik zal niet zwijgen totdat mijn gebed voor het volk van Israël wordt verhoord. (Raz, 2016, hoofdstuk “This World and the Next World”)

Rachamiem

De Amerikaanse rebbe Yaakov Yosef Reinman biedt in *Rav Levi Yitzchak of Berditchev* (2011) nog een invalshoek op Levi Jitschaks grenzeloze voorvechterschap. Naast het smeken om vergeving en voorspoed bij *Hasjem*, wilde Levi Jitschak de geest van zijn volk verheffen. Als *tsadiek* zag hij het als zijn taak:

om het goede in Joden te vinden en vervolgens die verdiensten te benadrukken, zowel tegenover G-d als tegenover hen. Dit is deels om G-d ervan te overtuigen hen te vergeven ... Maar de tsadiek begrijpt dat deze blijk van mededogen ook een diepgaand psychologisch effect heeft op zijn kudde. Hen hun goedheid laten zien in plaats van hen op hun zonden te wijzen, is de beste manier om hen te laten leven naar het rooskleurige beeld dat de tsadiek van hen schetst. (Green, 2022, p. 72)

In *Kedoesjat Levi* pleit Levi Jitschak niet alleen voor goddelijke barmhartigheid voor zijn volk. Als *av beet din* waarschuwt hij ook aardse rechters om hun vonnissen te temperen met mededogen:

De rechters die op aarde recht spreken, moeten ook de eigenschap van barmhartigheid weerspiegelen die in de hemelse sferen wordt toegepast. Wanneer rechters hier op aarde de benadering van de beschuldigde navolgen die in de hemelse sferen wordt gehanteerd, dat wil zeggen ervan uitgaan dat zelfs als iemand schuldig is, er toch enkele excuses te vinden zijn voor het gedrag van de beschuldigde, dan kunnen we hopen dat, door hiermee rekening te houden, ons eigen oordeel op nieuwjaarsdag ook deze overweging zal weerspiegelen die wordt getoond aan zondaars die het slachtoffer zijn geworden van de kwade drang.

Levi Jitschak gaat erg ver in zijn verdediging van hen die in de fout gaan. Hij redeneert:

Als het lichaam om de een of andere reden niet is uitgerust met een even grote drang [als de ziel] om zijn Schepper te dienen, hebben we een gerechtvaardigd argument tegen G-d, die, als Hij het lichaam had voorzien van een sterkere drang om Hem te dienen, we niet van tijd tot tijd zouden afdwalen. (Levi Yitzchak of Berditchev, n.d., hoofdstuk “Pinchas”)

Met deze uitspraak suggereert de rebbe dat de verantwoordelijkheid van de mens voor het zwichten voor de *jetser hara* gedeeltelijk bij de Schepper ligt, waarmee hij zijn *kehille* krachtig beschermt. Deze verschuiving getuigt van zijn edelmoedigheid.

Simcha

Niet alleen zijn *chesed*, maar ook talloze anekdotes (Reinman, 2011) onthullen Levi Jitschaks vrolijke aard. Dit blijkt ook uit Schachter-Shalomi's observatie in zijn hoofdstuk met de veelzeggende titel "Divine Games" (2009): "Als we kijken naar de creatieve dialogen die hij later met G-d zou voeren, is het moeilijk voor te stellen dat hij zelf niet over een levendig gevoel voor humor beschikte."

Levi Jitschak toonde gedurende zijn leven dat niemand, zelfs niet een prins of *Adon Olam*, boven kritiek staat. Mag ik in lijn met deze filosofie ook kritisch reflecteren op hemzelf? Ik kan me dan indenken dat hij genoot van het met juridische spitsvondigheden uitdagen van Hasjem. Het bood hem wellicht een spirituele uitdrukkingsvorm voor zijn bravoure. Maar laten we deze speculatie niet zwaarder aanzetten dan nodig: zoals gezegd, de *tsadiek* bad onzelfzuchtig. Bovendien kon hij er uiteindelijk niets aan doen dat G-d hem als een man vol *simcha* had geschapen.

3. Tikkoon Sjamajim

In het *Talmoedtrakaat Moëed Katan* (Steinsaltz, n.d., 16b) wordt de vraag gesteld wie er gezag heeft over *Hasjem*. De *amora Abbahu* antwoordt verrassend: een *tsadiek*. Op de verbaasde wedervraag hoe een *tsadiek* over de Almachtige zou kunnen heersen, legt *Abbahu* uit dat een rechtvaardig persoon een hemels besluit kan terugdraaien, zoals hij afleidt uit zijn exegese van II Sjemoëel 23:3. Daarmee onderschrijft dit traktaat het concept dat een mens invloed kan uitoefenen op het goddelijke.

Sommige *tsadiekin* reikten in hun assertiviteit nog verder. *Hasjems* liefde voor hen zou hen in staat stellen om de goddelijke geest met een bepaald verlangen te “bevruchten” op momenten van mystieke eenheid (Green, 2022, p. 132). Daarmee spanden zij zich in voor “herstel van *sjamajim*”, een vorm van *tikkoon* die hemel en aarde harmoniseert.

In de synagoge trad Levi Jitschak op in de rol van “verdedigende engel in de hemelse rechtszaal”. Zo hield hij eens een opmerkelijk pleidooi waarin hij de *halacha* gebruikte tegen *Hasjem* om een zegening voor zijn gemeenschap af te smeken. Aangezien de eerste dag van Rosj Hasjana samenviel met sjabbat, beriep hij zich met zijn kenmerkende spitsvondigheid op de *mitzwa* van *pikoeach nefesj*:

Maar dit is de heilige sjabbat ... U mag deze alleen overtreden (en schrijven is zo'n overtreding) om een leven te redden! Daarom hebt U geen andere keuze dan ons allemaal in het Boek des Levens te schrijven! (Green, 2022, p. 148)

De Joodse theologie omarmt het idee dat een *tsadiek* goddelijke besluiten kan beïnvloeden. Mijn interpretatie van dit principe is dat de kracht van het gebed in potentie grenzenloos is, en dat het wonderbaarlijke zich kan manifesteren in de loop van schijnbaar natuurlijke gebeurtenissen, zoals ook Levi Jitschak filosofeert (Green, 2008). Ik heb ervaren dat mijn tefilot subtiele doch betekenisvolle wendingen teweegbrengen.

Levi Jitschak verklaart zijn vermogen om de hemelse wil te beïnvloeden door de gebeurtenis bij Sinaï, die hij ziet als een “afdaling” van *Hasjem*. Volgens hem deed *Hasjem* met de overhandiging van de *Torah* aan het Joodse volk vrijwillig afstand van Zijn almachtige positie, waardoor het volk een unieke rol kreeg in het partnerschap met G-d (Green, 2022). Hij interpreteert de opdracht: “Jullie moeten voor Mij een koninkrijk van priesters zijn” (*Sjemet* 19:6), als een mandaat voor Israël om, als priesters, invloed uit te oefenen op de goddelijke wil.

Mijn visie daarop is universeler. Ik geloof dat niet alleen Joden, maar ook christenen, moslims en anderen die intens bidden, goddelijke besluiten kunnen beïnvloeden. Waar het echter op aankomt, is om—zoals mijn voorbeeld de Heilige Berdichever—met de juiste *kavanna* ofwel “priesterlijke” afstemming te *davvenen* om in de hemelse rechtszaal te worden gehoord. Het herstel van *sjamajim* is een nobel ideaal, waarvoor ongekende *tahara* is vereist om wat moois te bereiken.

Zecher

Mijn rebbe Hannah Nathans heeft in het verleden groepsreizen begeleid naar plaatsen “waar de Chassidische rabbijnen liepen, zongen en mediteerden” (HaMaKor, 2025).

Daarbij werd het mausoleum van Levi Jitschak in Berdichev bezocht, dat tegenwoordig in Oekraïne ligt. Deze laatste rustplaats “trekt al eeuwenlang joodse pelgrims en verzoekers aan—mannen en vrouwen die de grote rabbijn smeken om voor hen te bemiddelen bij de Almachtige” (Margolin, n.d.).

Hoewel pelgrimstochten naar Berdichev een diepe betekenis hebben, benadrukt rabbijn Yitzchak Ginsburgh (2014) van Chabad dat een fysiek bezoek niet noodzakelijk is. De derde Lubavitcher Rebbe, de Tzemach Tzedek, stelde immers dat “elke Jood die goddelijke tussenkomst nodig heeft en met heel zijn hart psalmen reciteert ter verdienste van R. Levi Jitschak, zeker geholpen zal worden.” Dit chassidische idee, dat een spirituele connectie kan volstaan, wordt verder uitgewerkt in het concept van de “hal van Levi Jitschak” (Ginsburgh, 2014).

Deze hal zou een nieuwe ruimte zijn, gecreëerd in de hemel, waar de *zechet* van Levi Jitschaks pleidooien voor het Joodse volk wordt vereeuwigd. Ginsburgh (2014) verwelkomt deze onstoffelijke metafoor:

Hieruit leren we dat er zelfs vandaag de dag nog nieuwe dingen in de hemel worden gecreëerd die in vroegere generaties niet bestonden. Deze komen tot stand door middel van nieuwe interpretaties van de Thora en nieuwe goddelijke intenties en manieren van dienstbaarheid van de Almachtige, die door de wijzen van elke generatie worden geïnnoveerd. (Ginsburgh, 2014)

Ginsburghs visie sluit aan bij mijn geloof in een evoluerende hemel. Net als veel rabbijnen geloof ik dat het collectieve bewustzijn van de mensheid door de eeuwen heen groeit en dat rechtvaardige mensen zoals de Heilige Berdichever hierin een belangrijke rol spelen.

Reeds in Berachot 17a van de Talmoed Bavli beschrijven de *amoraïm* de *Olam Haba* als een spiritueel rijk zonder fysieke activiteiten zoals eten, drinken of competitie, waarmee ze de symbolische aard ervan benadrukken. Ik beschouw deze hemelse beschrijvingen, waaronder de “hal van Levi Yitzchak”, niet als letterlijke, fysieke ruimtes, maar als poëtische metaforen voor spirituele realiteiten. Naar mijn mening illustreert het verhaal van deze zaal op prachtige wijze de spirituele *zecher* die voortkomt uit de positieve intenties van Levi Yitzchak.

Conclusie

Volgens een Chassidisch perspectief wordt het vertellen van verhalen over *tsadiekim* spiritueel hoger beschouwd dan het bestuderen van de *Torah* (Ginsburgh, 2014). Dat kan ik met het schrijven van dit essay bevestigen. Bij het lezen over de Heilige Berdichever werd ik soms in een spirituele sfeer gebracht die me ontroerde en waarvoor ik hem dankbaar ben.

Het voorbeeld van Levi Jitschak dient voor mij—en naar ik hoop iedereen—as een model van gepast *bein adam lamakom*: durf onrecht te bevechten en de pleitbezorger te zijn voor hen die geen stem hebben, van onderdrukten tot oorlogsslachtoffers. Gebruik daarbij, indien het om zaken van leven en dood gaat, de gebedspraktijk van *gotspe klapei sjemaja*. Neem je verantwoordelijkheid om hemel en aarde te harmoniseren en adresseer de misstand bij de goddelijkheid van Hasjem. Wees moedig!

Moge zijn nalatenschap een *zecher tzaddik livracha* zijn—een blijvende herinnering aan de rechtvaardige die ons oproept tot gerechtigheid en ons inspireert om de messiaanse wereld van *tsedek* en *emet* dichterbij te brengen.

Joodse woordenlijst

LEMMA	BETEKENIS
Adon Olam	“Heer van de Wereld”
ahavat Jisraël	<i>liefde voor het Joodse volk</i>
amora	<i>Talmoedcommentator</i>
av beet din	<i>hoofd van Joodse rechtbank</i>
Ba’al Shem Tov	<i>stichter van het chassidische jodendom</i>
Bava Metzia	<i>Talmoedtraktaat over civiel recht</i>
beet din	<i>Joodse rechtbank</i>
bein adam lamakom	<i>relatie tussen de mens en Hasjem</i>
Berachot	<i>Talmoedtraktaat over zegeningen</i>
Beresjijt	<i>Genesis, eerste boek van de Torah</i>
bitachon	<i>vertrouwen</i>
chassidisme	<i>Joodse mystieke stroming</i>
chesed	<i>goedheid</i>
davvenen	<i>bidden</i>
din	<i>oordeel, wet</i>
Elohei Jisraël	<i>G-d van Israël</i>
emet	<i>waarheid</i>

emuna	<i>geloof</i>
Gan Eden	<i>Hof van Eden</i>
gevoera	<i>kracht</i>
gioer	<i>overgang tot het Jodendom</i>
gotspe	<i>brutale vrijmoedigheid</i>
gotspe klapei sjemaja	<i>brutaliteit jegens de hemel</i>
halacha	<i>Joodse wet</i>
Hasjem	<i>“De Naam”, aanduiding voor G-d</i>
jetser hara	<i>kwade neiging</i>
Jom Kipoer	<i>Joodse Grote Verzoendag</i>
kaballa	<i>Joodse mystieke traditie over de Thora en het goddelijke</i>
kahal	<i>Joodse bestuursinstantie</i>
kavana	<i>toewijding in gebed</i>
kedoesja	<i>heiligeid</i>
kehille	<i>gemeenschap</i>
kivjachol	<i>als het ware</i>
Kol Nidrei	<i>naam van het begin van de avond van Jom Kipoer</i>
machzor	<i>gebedenboek voor feestdagen</i>
Midrasj	<i>rabbijnse interpretatie van bijbelteksten</i>
misjpat	<i>recht, rechtspraak</i>
mitnagdiem	<i>tegenstanders, specifiek van chassidisme</i>

mitzwa	<i>gebod</i>
Moëed Katan	<i>Talmoedtrakaat over feestdagen</i>
nahar	<i>rivier</i>
navi	<i>profeet</i>
Olam Haba	<i>Toekomende wereld</i>
parasja	<i>Torahgedeelte</i>
pikoeach nefesj	<i>redden van een leven, Joods principe</i>
rachamiem	<i>mededogen</i>
rebbe	<i>chassidisch leider</i>
Rosj Hasjana	<i>Joods Nieuwjaar</i>
rosj jesjiva	<i>hoofd joods leerinstituut</i>
Sanegor sjel Jisraël	<i>Verdediger van Israël</i>
simcha	<i>vrolijk</i>
sjamajim	<i>hemel</i>
Sjemoeëel	<i>Samuel</i>
Sjemot	<i>Exodus, tweede boek van de Torah</i>
sjoels	<i>synagoges</i>
sjtetl	<i>Oost-Europees joods dorp, stad</i>
tahara	<i>rituele zuiverheid</i>
Talmoed	<i>verzameling van Joodse wet en traditie</i>
Talmoed Bavli	<i>Babylonische Talmoed</i>

tefilot	<i>gebeden</i>
tikkoen	<i>herstel, verbetering</i>
tikkoen olam	<i>repareren van de wereld, Joods principe</i>
tikkoen sjamajim	<i>herstel van de hemel</i>
Torah	<i>Joodse Bijbel, Vijf boeken van Mozes</i>
tsadiek	<i>rechtvaardige</i>
tsedaka	<i>liefdadigheid</i>
tsedek	<i>rechtvaardigheid</i>
Waëra	<i>“En Hij verscheen”, Torahgedeelte</i>
zecher	<i>nagedachtenis</i>
zecher tzaddik livracha	<i>De herinnering aan de rechtvaardige zij tot zegen</i>
z”l	<i>De herinnering aan hem zij tot zegen</i>

Bibliografie

ECLI:NL:GHDHA:2016:870 (2016).

Gerechtshof Den Haag, arrest, 12 april 2016. <https://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:GHDHA:2016:870>

Giltay, E. (2014).

De doofpotgeneraal. SpeakEasy Publisher.

Ginsburgh, H. Y. (2014).

Levi Yitzchak of Berditchev. In: *Portraits of Tzadikim*. Galeinai Publication Society. <https://inner.org/wp-content/uploads/2014/02/levi-yitzchak-berditchev-1.pdf>

Gorobchuk, A. (29 augustus 2008).

Леви-Іцхак бар Меир (раввин Леви-Іцхак из Бердичева) [Levi-Yitzhak bar Meir (Rabbi Levi-Yitzhak of Berdichev)]. Мій Бердичів. Geraadpleegd op 29 juli 2025, van <https://berdychiv.in.ua/леві-іцхак-бар-меїр-бердичівський/?lang=ru>

Green, A. (2008).

Levi Yitsḥak of Barditshev. In G. D. Hundert (Ed.), *The YIVO encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. Yale University Press. <https://encyclopedia.yivo.org/article/1224>

Green, A. (2022).

Defender of the faithful: The life and thought of Rabbi Levi Yitsḥak of Berdychiv. Brandeis University Press.

HaMaKor. (2025).

Reis naar de schatten van de Ba'al Shem Tov. HaMaKor (Ed.). Geraadpleegd op 28 juli 2025, van <https://www.hamakor.nl/nl/reis-naar-de-schatten-van-de-baal-shem-tov/>

Hammer, R. (2019).

A year with the Sages: Wisdom on the weekly Torah portion. The Jewish Publication Society.

Kaplan, E. K. (2019).

Abraham Joshua Heschel: Mind, heart, soul. The Jewish Publication Society.

Laenen, J. H. (1998).

Joodse mystiek: Een inleiding. Kok.

Levi Isaac ben Meir of Berdichev (n.d.).

In *Encyclopedia.com*. Geraadpleegd op 18 juli 2025, van <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/levi-isaac-ben-meir-berdichev>

Levi Yitzchak of Berditchev (n.d.).

Kedushat Levi. Sefaria.org. https://www.sefaria.org/Kedushat_Levi

Lewis, C. (2009, 12 oktober).

Rabbi Levi Yitzchak of Berditchev (1740–1809): A brief biography. Chabad.org. Geraadpleegd op 19 juli 2025, van https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/1007604/jewish/A-Brief-Biography.htm

Margolin, D. (n.d.).

Discovering the real resting place of rabbi Levi Yitzchok of Berdichev. Geraadpleegd op 23 juli 2025, van https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/4821458/jewish/Discovering-the-Real-Resting-Place-of-Rabbi-Levi-Yitzchok-of-Berdichev.htm

Petrovsky-Shtern, Y. (2004).

'The drama of Berdichev: Levy Yitshak and his town'. In A. Polonsky (Ed.), *Polin: Studies in Polish Jewry: Vol. 17. The shtetl: myth and reality* (pp. 83–95). Littman Library of Jewish Civilization. Geraadpleegd op 12 maart 2025, van https://www.academia.edu/45610419/The_Drama_of_Berdichev_Levy_Yitshak_and_His_Town

Raz, S. (2016).

Loving and beloved: tales of rabbi Levi Yitzhak of Berdichev, Defender of Israel. The Toby Press.

Reinman, Y. Y. (2011).

Rav Levi Yitzchak of Berditchev. Mesorah Publications.

Rosenthal, H., & Dubnow, S. M. (1902).

Berdychev. In I. Singer (Ed.), *The Jewish encyclopedia*. Funk & Wagnalls. <https://www.jewishencyclopedia.com/articles/3032-berdyczew>

Schachter-Shalomi, Z. (2009).

A merciful G-d: Stories and teachings of the holy rebbe, Levi Yitzhak of Berditchev. Albinon-Andalus.

Schachter-Shalomi, Z. (2020).

Essential teachings. Orbis Books.

Schulweis, H. M. (2016).

Conscience: The duty to obey and the duty to disobey. Jewish Lights Publishing.

Simenowitz, S. (2009, 14 oktober).

My ‘Berdichever moments’. *Chabad.org*. Geraadpleegd op 22 juli 2025, van https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/1007539/jewish/My-Berdichever-Moments.htm

Steinsaltz, A. (Ed.). (n.d.).

The William Davidson Talmud (Koren–Steinsaltz ed.). Koren Publishers Jerusalem. Geraadpleegd van <https://www.sefaria.org>